

Kovács Mátéről

Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim!

Kedves barátnőim és barátaim!

Előadásom címét – ha ugyan előadásnak lehet nevezni az alább elhangzó széljegyzeteket – magam választottam. Így kötelességem azt meg is magyarázni. Nos, három csoportra tudnám osztani azt, azokat, amikhez, akikhez képest kicsit, nagyon is kicsit másképpen szólnék. Az első csoportba Tóth Gyulát és Bényei Miklóst sorolnám, kevés számú követőikkel egyetemben. Hozzájuk képest természetesen másképp szólnék Kovács Mátéről, hiszen ők mérhetetlenül jobban ismerik nálam Kovács Máté életművét, én tőlük csak tanulni tudtam és tudok. Máságom abban áll, hogy míg ők profi módon szólnak témájukról, én csak dilettáns módon szólhatok. Persze ez is máság, ám ezt nem is lenne értelme ragozni, fejtegetni. Nincs az a történeti-filológiai besserwisserei, ami az ő munkáikat kétségbe vonhatná, vagy kiigazítaná. Jáki Lászlónak volt egy csodálatos kiadványsorozata, a Tudós tanárok, tanár tudósok, ebben a sorozatban jelent meg Bényei Miklós kismonográfiája is Kovács Mátéről. Többen véltük úgy, hogy az egész sorozat legnagyobb, legjobb darabja volt Bényei könyve. Aki – bármikor – Kovács Máté iránt érdeklődik, első helyen e műhöz kell fordulnia. És persze Tóth Gyula nagyszerű dolgozataihoz. Ismétlem, nem hozzájuk képest szeretnék kicsit másképp szólni az ünnepezt mesterről. Van azonban valaki, nevezetesen Pogány György, akinek Kovács Máté-képét, jóllehet ő is sokkal járatosabb az életműben, mint én, semmiképp sem tudom, tudnám elfogadni. A vele való vita azonban – egyelőre – meghaladja erőimet. Tóth Gyula egy végtelenül kedves, ám egyúttal felettebb szigorú levelében azt javasolta (talán követelte), hogy vívjam meg a csatát Pogány Györggyel. A mű, amely Kovács Máté „szocialista” fogalma körül szeretne tisztánlátást teremteni, amely azt célozná, hogy ne tekintsük a mestert a szocialista ideológia képviselőjének-hívének, de még csak pragmatikus képviselőjének se, work in progress. De várat magára, több okból is: az elolvasandó szövegek, mind Kovács Máté munkái, mind az Annales szerzőinek írásai, nemcsak felülmúlják szerény olvasói kapacitásomat, de remekművekről lévén szó – arra csábítanak, hogy ne a készülő dolgozaton törjem a fejemet, hanem elmerüljek – nagy élvezettel – olvasmányaimban. Pogány Györgyhöz képest tehát nemcsak nem egy kicsit másként szólnék, hanem – egyelőre – semmit sem szólnék.

Dehát akkor mihez, kikhez képest szólnék Kovács Mátéről – egy kicsit másként. Három személy Kovács Mátét illető dolgozatai, megjegyzései kapcsán merengenek el a továbbiakban. Az első személyiség Gerő Gyula. Ki az, aki ne hallott volna legalább tucatnyi remek Gerő-mondást, szellemesebbnél szellemesebb aperçu-t. Az én egyik kedvencem az a beszámolója, amikor – találkozva egy rég nem látott kollégával – azt mondotta volt: nem az tűnt fel nekem, hogy hogyan állt ellen az idő rombolásainak, se, az, hogy mennyire szebb, mint valaha is volt, hanem az jutott eszembe, hogy húsz esztendeje ígért egy cikket, de még mindig nem írta meg. Nos, Gerő Gyula mondotta azt is, hogy Magyarországon mindig minden fordítva működik. Sebestyén Gézának kellett volna a könyvtártanszék vezető professzorának lennie, Kovács Máté viszont remekül megállta volna helyét mint az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, főigazgató-helyettese. Ám én nem így látom a dolgot. A kicsit másképp indoklására, valószínűsítésére először egy hosszabb idézetet hoznék a huszadik század egyik legnagyobb brit filozófusától, Michael Oakeshott-tól. „Minden tudomány, minden művészet, minden gyakorlati tevékenység valamiféle jártasságot követel művelőjétől, vagy fogalmazhatunk akár úgy is, hogy minden emberi tevékenységben jelen van a tudás. Ez a tudás pedig minden esetben kétféle, s mind a kettő mindig benne foglaltatik egy adott tevékenységben. Azt hiszem, nem tévedünk nagyot, ha kétféle tudásnak nevezzük őket, mert (noha valójában nem egymástól különállóan léteznek), vannak bizonyos fontos

különbségek köztük. A tudásnak ez az egymástól megkülönböztető, de nem elválasztható két fajtája tehát egyidejűleg van jelen minden konkrét emberi tevékenységben... Tehát bennünket a kétféle tudás közti különbségek érdekelnek: a fontos különbségek pedig a kétféle tudás kifejezhetőségének, megtanulhatóságának vagy elsajátíthatóságának eltérő voltában nyilvánulnak meg... A technikai tudás megtanulható egy könyvből, megtanulható egy levelező tanfolyamon. Továbbá nagy része kívülről is megtanulható, bemagolható és gépiesen alkalmazható... Röviden: a technikai tudás a szó legegyszerűbb értelmében véve tanítható és tanulható. A gyakorlati tudást ugyanakkor sem tanítani, sem tanulni nem lehet, csak átadni, vagy elsajátítani. Csak a gyakorlatban létezik, és csak inaskodás révén sajátítható el egy mester mellett.” Nos, én úgy vélem, ellentétben Gerő Gyulával, hogy tanszékvezetőnek, mesternek Kovács Máté volt a jobbik megoldás. Mellette lehetett, sőt kellett inaskodni, tőle lehetett, sőt kellett elsajátítani különböző dolgokat. Nem véletlen, hogy Sebestyén Géza hatalmas könyvben (mindannyian ebből tanultunk) foglalta össze a könyvtárosi tudnivalókat, Kovács Máté tankönyvet, a szó szigorú értelmében sohasem írt. Ő mást és másként tanított. Illetve dehogyis tanított. Átadott, elsajátított. De hogy ezt jobban megérezkíthessem, rá kell térnem tanszékvezetői tevékenységére, szólnom kell Kovács Mátéről mint a könyvtártanszék vezetőjéről, spiritus rectoráról.

Sebestyén György, ismert könyvében, igen alapos, korrekt és szinte mindenről számot adó fejezetet szentelt Kovács Máté tanszékvezetői működésének. Én egy kicsit másként látom a dolgot. Nem cáfolnám Sebestyén György egyetlen sorát sem, de keveslem mindazt, amit mond. Kovács Máté minden volt, csak nem a szó szakmai, technikai értelmében vett professzor. Akkoriban mindannyian kétszakos egyetemisták voltunk, össze tudtuk hasonlítani, milyen professzorok tanítanak mondjuk a magyar vagy a történelmi szakokon, és milyen és mennyire más az, amit Kovács Máté művel. Nála az előadások is sokszor mentek át beszélgetésbe, de előadásokon túl is beszélgetett velünk, beszélgettetett minket. Talán nem véletlen, hogy a könyvtár szakra való felvételi vizsga tárgyaira nézve Kovács Máté úgy döntött, hogy a jelentkezőnek történelemből és irodalomból kell bebizonyítania, alkalmas lesz-e a könyvtártudományi tanulmányokra. A műveltséget tartotta elsőrendű fontosságúnak, nem a szigorúan szakmai felkészültséget. Arról érdeklődött, ki milyen színdarabot látott legutoljára, általában jár-e, hányszor és hová színházba. De nem hagyta nyugodni az embert a hangversenyekkel kapcsolatban sem. És persze előírta és ellenőrizte, hogy tudjuk-e: milyen könyvek jelentek meg, melyik és miért keltette fel érdeklődésünket. Akkoriban élt még a Könyvvilág című referáló lap, az új könyvek lajstroma. Ennek előfizetését, tanulmányozását igen fontosnak tartotta. Történelem, irodalom, kultúra közegében hangzottak el szavai a könyvtártudományról. És leült közénk, éretlen leánykák és fiúk közé. Igen jellemző az a fotó, amely a mai napra szóló meghívó alján látható. Nem szemben áll Kovács Máté a tanítványaival, nem karosszékben ül velünk szemben, hanem – szinte egyenrangúként – köztünk foglal helyet. Nos ennek a tanszékvezető professzornak a vonásait hiányolom Sebestyén György összefoglalásából, ezt szerettem volna – egy kicsit másképpen látni, láttatni.

Most egy fájdalmas rész fog következni. Már engem illető fájdalomról van, lesz szó. A magyar irodalomtörténet-írás atyja, Toldy Ferenc – Szerb Antaltól tudjuk – érett műveiben gyakorta megfedtte ifjúkori önmagát. Ám ezekben az írásaiban nem Toldynak, hanem Schedelnek nevezte magát. Joggal, hisz ez volt az eredeti neve, de azért mégis... Nos, most magamról, a magam Kovács Mátéval kapcsolatos megjegyzéseimet illetően kívánnék szólni – egy kicsit (nagyon) másképpen. Dehát engem már akkor is Vajda Kornélnak hívtak, nincs kibúvóm.

Először a legjelentéktelenebb megjegyzésemet említeném. Azt írtam volt, hogy Kovács Máté nem tudott angolul, épp abban az időszakban nem forgathatta az angolszász szerzők munkáit, amikor a könyvtári szakirodalom messze legjelentősebb része már angolul

született és portáltatott. Nos, Kovács Máté tájékozott volt az angolszász szakirodalom terén. Aki ismeri írásait, ezt könnyedén igazolhatja, dokumentálhatja. Hogy miképp tette ezt, hogy más nyelveken fért e hozzá a legújabb szakirodalomhoz, vagy az akkor még működő referáló lapok segítségét vette-e igénybe, vagy hogy bizonyos filosz angoltudása azért volt, nem tudom. De szemrehányásom kétségkívül tévesztett volt és maradt. Ma egy kicsit (nagyon) másképp látom a dolgot, és restellem e régebbi megállapításomat.

Hoztam annak idején egy hasonlatot is. Golo Manntól tudtam, hogy az öreg Bismarck ellátogatott a hamburgi kikötőbe. Az idős junker szemébe könnyek szöktek, amikor a hatalmas, szupermodern kikötővárost és annak forgalmát szemlélte. Ez már nem az én világom, mondta keserűen. Én úgy gondoltam, hogy Kovács Máté, ha szemlélhette volna a számítógépes, virtuális új világot, valamiképp hasonlóan vélekedhetett volna. Természetesen tévedtem. Nemcsak azért, mert ma már tudjuk, hogy nem nagy kunst megtanulni számítógépül. Kovács Máténak tán két órájába is tellett volna, hogy otthon legyen ebben az új világban. De főleg azért, mert Kovács Máté – említettem a könyvtártudományi beágyazottságát a történelemben, művelődéstörténetben, irodalomba – nem a virtuális világ technikai értelmében vett dolgai iránt érzett volna keserű csalódást, hanem arra figyelt, arra ügyelt volna, hogy mit, MIT közvetít ez a világ mindabból, ami számára és mindannyiunk számára egyedül fontos. Futala Tibor mondotta volt annak idején, még a műszaki könyvtár igazgatójaként, hogy bicsérdista hentesnek érzi magát. Árulja, ajánlja, közvetíti a számítógépes technikákat, szoftvereket, miegyebeket, ám maga nem él velük. Kovács Mátét nem tudom bicsérdista hentesként elképzelni.

Végül legfájdalmasabb tévedésem vele kapcsolatban. Gúnyolódtam azon, hogy a modern könyvtári világban ő valamiféle bibliológiát hirdet. Amikor a bibliológia egyik francia pápája (a bibliológia, bibliologie francia eredetű divatszakma volt) Budapesten járt, Sebestyén Györggyel elbeszélgettünk vele. Sebestyén Kovács Máté és Rózsa György nyomán még hitt a bibliológiában (én nem követtem őket), nagy csalódás érte a pápa szavai nyomán. Én pedig úgy véltem, ismét egy bizonyíték Kovács Máté ellen. Nos, nem volt igazam. Kovács Máténál a bibliológia tulajdonképpen fedőnév volt. Azt fedte, amit egy Wilhelm Dilthey idézet kapcsán (Kovács Mátétől hallottam először) fejthetnék ki. Dilthey azt mondotta volt, hogy „A Locke, Hume és Kant konstituálta megismerő szubjektum ereiben nem valódi vér folyik, hanem a pusztá gondolkodási tevékenységnek tekintett ész híg leve. Én ezzel szemben mind történetileg, mind pszichológiailag az egész emberrel foglalkoztam, s ez elvezetett oda, hogy őt erőinek sokféleségében, ezt az akaró, érző, megjelenítő lényt a megismerés és a megismerés fogalmainak (mint külvilág, idő, szubsztancia, ok) magyarázatában is alapul vegyem.”. Nos, Kovács Máté – bibliológia címszó alatt – arra törekedett, hogy ne a könyvtártudomány „híg” levét csorgassa tanítványai lelkébe, hanem... Mondottam volt, hogy történelem, irodalom, művelődéstörténet (stb.) voltak a vesszőparipái. Csak utólag jöttem, jöhettem rá, hogy mi mindent közvetített, adott át nekünk nemcsak szinte, valóságosan is észrevétlenül. Csak egy-két példa. Trevelyan hatalmas angol művelődéstörténetének alap gondolatait adta elő azoknak, bibliológia címszó alatt, akik e szerző nevét sem ismerhették (Trevelyant Kovács Máté franciául olvashatta, akkoriban már megjelent franciául is). A másik példám Hankiss Eleméré. Mikor nagydoktori disszertációját olvastam (Az irodalmi mű mint komplex modell), úton, útfélen, de az egész mű koncepciójában is Nicolai Hartmann szellemfilozófiájára (Das Problem des geistigen Seins) kellett ismernem. Hankiss Elemér éppen nem méri szűken a lábjegyzeteket, bevallottan is idéz olyan munkákat, amelyeket nem olvasott. Hartmannra nem hivatkozik. Azt kell hinnem, hogy Kovács Mátétől vette a hartmanni elgondolásokat, hisz tanítványa volt debreceni gimnazista korában. Hogy Kovács Máté miképp ültethetett el ilyen magasröptű gondolatokat egy gimnazista fejében, az persze rejtély. Dehát egy Kovács Mátéről és egy Hankissról van szó.

Kovács Máté természetesen nem adott föl idegen nyelvű kötelező olvasmányokat, hisz jól tudta, hogy hallgatói legnagyobb részének második szakja nem idegen nyelv. Ám annál gyakrabban hivatkozott idegen nyelvű könyvekre előadásaiban és beszélgetéseiben, mintegy gusztust csinálva, generálva hozzájuk. Azt is elmondta néhányszor, hogy nem kell megijedni az idegen nyelvű szövegektől. Nem kell szótározni, a kontextus maga-magát kínálja. Valamennyit megérteni is több, mint semmit sem érteni. Később olvastam csak Kosáry Domokos visszaemlékezéseit, amelyekből tudom, hogy a nagy nyelvész, Gombocz Zoltán szemináriumán idegen nyelvű könyveket osztott szét. Kosárynak egy francia könyv jutott. Olvassa és fordítsa, szólt a professzor. Dehát én nem tudok franciául, mondta Kosáry. Azt nem kérdeztem, olvassa és fordítsa, szólt a professzori válasz. Nos, persze sokkal gyengédebben, de valami ilyesféle pedagógiát művelt velünk Kovács Máté.

Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim!

Kedves barátnőim és barátaim!

Nem köszönöm meg figyelmüket, hisz az biztonnal és teljesen jogosan régen ellankadhatott már. Ám hálás vagyok türelmükért, hogy elviselték a sok zöldséget, amit felhordtam. Igaz, van egy mentségem. Egyszer már éltem vele, de most is kénytelen vagyok utalni rá. Agatha Christie egyik krimijében egy bűbájos ifjú hölgy (nem ő a gyilkos) azt mondja a belga mesterdetektívről, Poirot-ról: valaha lehet, hogy nagy elme volt, most viszont biztosan gyagyás, hisz lehet már hatvan éves is. Nos, én a napokban töltöm be hatvankilencedik évemet.

Vajda Kornél